

УДК 008

Ольга Мікула

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСНУВАННЯ АМАЗОНОК НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (НА ОСНОВІ РОЗВІДКИ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ “УКРАИНСКИЕ КОЛЯДКИ”)

У статті на основі фольклорного матеріалу, поданого Оленою Пчілкою, аналізується припущення існування на теренах України племен амазонок.

Ключові слова: амазонки, поляниця, дівчина-воєчка, дівоче військо, статеві гурти, матриархат, колядки, весільні пісні.

Mikula O. Regarding the Question about Existence of Amasons in Ukraine (base on study of Olena Pchilka “Ukrainian Christmas Carols”)

This article analyzes supposition of existence of Amasons in Ukraine that base on folklore material which was given by Olena Pchilka.

Key words: Amasons, Polyanytsya, girl-warrior, girlish army, sexual groups, matriarchy, Christmas Carols, spring songs.

Микула О. К вопросу о существовании амазонок на территории Украины (на основании исследования Олены Пчилки «Украинские колядки»)

В статье на основании фольклорного материала, представленного Оленой Пчилкой, анализируется гипотеза о существовании на территории Украины племен амазонок

Ключевые слова: амазонки, поляница, девушка-воєчка, девичье войско, половые группы, матриархат, колядки, свадебные песни.

Розвідка Олени Пчілки “Украинские колядки. (Текст волинский)” (1903) насправді є унікальним дослідженням, яке, на жаль, і надалі залишається маловідомим для широкого загалу науковців, викладачів, студентів. У цій студії дослідниця аналізує важливі проблеми вивчення основного жанру зимової обрядовості – колядок. Поряд з цим Олена Пчілка зачіпає окремі питання, які мають важливе значення для вивчення історії, археології, етнографії, фольклору українського народу.

Зокрема, у своєму дослідженні Олена Пчілка торкається й такої цікавої теми, як існування на території України племен амазонок. У

коментарі до колядки про дівчину-воячку “Була вдова близько двора” вона зауважила: “...Оригинальность этой колядки (редкой, но в этнографии известной по мотиву) заключается в том, что в ней действующими лицами являются одни женщины и что отважным воином является девушка. Чем не “поляница”, Амазонка, Валькирия?...” [11, Т. 80 /январь/, с. 174].

Відомо, що у фольклористиці довгий час панувала думка про міжнародний мандрівний характер цього мотиву. Вперше цієї тематики торкнулися М. Драгоманов та В. Антонович у першому томі “Исторических песен малорусского народа”. Подавши два українські варіанти пісні про дівчину-воячку, вчені навели ряд подібних пісень і в інших народів [6, Т. 1, с. 314-327]. При цьому М. Драгоманов зауважив, що мотив пісні про дівчину-воячку потрапив в українську народну поезію з романських пісень через чехів-моравів [6, Т. 1, с. 324]. За словами вченого, цей мотив наклався на пісні, зокрема колядки, про молодого богатиря і злегка змінив їх [6, Т. 1, с. 324]. Отже, замість воїна-молодця з’явилася дівчина-воїн.

До цієї проблеми згодом звернувся І. Сазонович у розвідці “Песни о девушке-воине и былины о Ставре Годиновиче” (1885). Він ще раз підкреслив бродячий характер мотиву про дівчину-воячку, зазначивши: “Серед пісень з ускладненим розвитком фабули ми вирішили взяти за основу всього ряду літературно-народних творів, що нас цікавлять, сербську пісню. Вона, здається, поєднує в собі східнослов’янський і західнороманський елементи” [12, Т. 15, с. 378]. Щодо українських колядок, то вони, на думку вченого, “є останнім відголоском нашого сюжету” [12, Т. 15, с. 394].

Як бачимо, всі наведені південнослов’янські пісні про дівчину-воячку змальовують боротьбу гайдуків з турками, яка велася на Балканах у XV–XIX століттях. Наші колядки набагато старші. Хоча в них і згадується турецький цар чи татарин, але, як влучно помітив І. Франко (він також розглядав цей мотив переважно з позицій теорії запозичень [16, с. 284]), ця тема “не має нічого спільного з татарськими чи турецькими нападами” [17, с. 225]. Окрім цього, сюжетні схеми пісень, які подав І. Сазонович [12, Т. 14, с. 337, Т. 15, с. 210, 377], зовсім не в’яжуться зі змістом українських колядок. Єдина думка вченого, з якою можна згодитися, це та, яка допускає у пізніших варіантах колядок перенесення військових атрибутів з дівчини на парубка [12, Т. 15, с. 394]. Водночас І. Франко заперечував таке припущення І. Сазоновича і більше схилився до гіпотези М. Драгоманова, вважаючи, що пісня про дівчину-воячку витворилася на уже готовому матеріалі

колядок про парубка [17, с. 230]. Коріння наших творів, як справедливо зауважила Олена Пчілка, потрібно шукати “в младенческой жизни народа” [11, Т. 80 /январь/, с.175].

Багатющий пісенний матеріал, свідчення давніх істориків, а також коментар Олени Пчілки дали поштовх сучасній фольклористиці до нових досліджень про войовничі жіночі племена. Так, І. Денисюк опублікував надзвичайно цікаву розвідку “Амазонки на Поліссі” (1993), де на основі історичних даних і фольклорних зразків довів існування амазонок на теренах України.

Як відомо, перші звістки про войовничих дів подав Геродот [2, с. 205-206], а пізніше – Страбон [14, с. 477-478, 511, 514]. За Геродотом, амазонок, що жили на ріці Фермодонт, бурєю занесло у землі скитів. Тут вони вступили в інтимні стосунки з місцевими чоловіками. Так народжується народ савроматів, жінки яких разом з мужами їздять верхи на полювання і на війну. Жодна дівчина не одружується доти, доки не вб’є ворога [2, с. 205-206]. Як писав Страбон, амазонки жили на північних схилах Кавказьких гір. Навесні вони паруються із чоловіками сусіднього племені гаргареїв, від яких народжують дітей. Дівчат залишають у себе, а хлопців віддають гаргареям [14, с. 477-478].

Згодом у “Повісті временних літ” Нестор-літописець подав відомості про амазонок із “Хроніки” Георгія Амартола, візантійського монаха-хроніста: “Амазонки ж мужа не мають, яко скот безсловесний, а один раз на рік, під весняні дні, ідуть вони із землі своєї і злягаються з навколишніми мужами, вважаючи цей час за якесь для них торжество і велике празникування. Коли [ж] од них зачнуть вони у чреві, то знову розбіжаться звідси всі. А прийде пора родити [і], якщо народиться хлопча – погублять його, якщо ж дівочої статі – то вигодують і дбайливо її виростять” [8, с. 10]. Самі амазонки, за свідченням Георгія Амартола, були сусідами слов’янських племен і жили в Малій Азії біля Понтійського (Чорного) моря та на пониззі Дону біля берегів Меотиди або Меотії (Азовського моря) [8, с. 539]. Сьогодні ці землі, як ми знаємо, є територією України.

Цікаво, що на Волині і Кавказі зустрічаються подібні перекази про амазонок. М. Халанський навів легенду про сватання нарта Алаугана до дочки Емегени – велетенської войовничої жінки, в якій груди закидувалися за спину [18, с. 223-225]. І. Денисюк опублікував оповідання про амазонок, записане на Поліссі від Єви Гладун (1926 р. н.): “Ну, були такі жонки, і звалися шведи в ту війну, і вони воювали. В їх були такі здорові груди, що вони через плечі перекидали. Їздили на конях,

наверхах, вбивали людей мечами. То моя бабка розказувала покойна, мого тата мама, мені. Я була маленька і всьо то слухала, все запомніла” [4, с. 22-23]. До цього дослідник додав і цікавий коментар: “Заслуговує на увагу те, що Єва Гладун називає їх “жонки”. Це певною мірою зв’язане з етимологією слова “амазонки”. Деякі дослідники небезпідставно вважають його слов’янським. Так, на думку В. К. Тредьяковського, – “амазонки” – грецьке спотворення слов’янського слова “омужені”, тобто “мужні жінки”, як, мовляв, вони самі себе та інші народи їх називали” [4, с. 23-24].

Зазначу, що дуже багато народнопоетичних творів згадують про дівочьке військо або про войовничу дівчину. Вже у З. Доленги-Ходаковського зустрічаємо веснянку “Млиновее колесо”, де є такі рядки:

*Ишли дівки на війну,
А молодици за ними,
А парубки наглядци.
Звоювали дівки дві місті,
А молодици – дві селі,
А парубки – два млинки [15, с. 78].*

Згодом Леся Українка записала на Волині веснянку про дівочий похід “Чи диво, чи не диво” та купальську пісню “Була вдовоюка в конець села”, яка близька до колядки про дівчину-воячку в Олени Пчілки [10, с. 53, 95]. А І. Денисюкові значно пізніше вдалося записати ще одну цікаву пісню:

*Круз наше село Турецькоє
Перейшло войсько дивоцькоє.
Котора дівка корогву несла,
То тим вона велика зрсла.
А котора перепилочка,
То та виросла невеличка.
А которая барабан била,
Вона виросла, як калина,
Вона виросла, як калина,
Всеїке дивойке закрсила [4, с. 18].*

Сучасний дослідник зауважив: “Для нас цінним тут є те, що оспівується організоване амазонське військо. Є в цьому полку жіночому свій прапор (“корогва”), є полкова музика (“барабан”), невідомо для чого служить цурпалок (“перепилочок”), якого несе одна з дівчат” [4, с. 19]. На думку І. Денисюка, цікаві дані для вирішення амазонської проблеми могли б дати дослідження дівочих курганів, гір, городищ. Вчені фіксують топоніми Дівич-гора, Дзявочая гара, які є в Трипіллі

на Дніпрі, у Сахновці на ріці Рось, на річці Либідь, а в Білорусії – у селі Дубрава й місті Мстиславі. Біля Лагойська у Польщі є “Паненская гара” [див.: 4, с. 16]. Зустрічаються і дівочі назви міст, сіл, островів. У Чехії – Девин-град, на Поліссі – село Дивин, у Болгарії – Пловдив, Магдебург – у Німеччині, острів Naissaar (Острів жінок) – недалеко Таллінна [див.: 4, с. 8].

Важливе значення для розв’язання питання про амазонок має аналіз залишків матріархату, що збереглися в українських обрядах і звичаях. Напевно, жоден народ не культивує такої поваги до жінки, як український. Мати, жінка – це основа сімейного вогнища. Недарма народна мудрість каже, що три кути в домі тримає жінка і лише один – чоловік. А скільки пісень натякають на керівне становище жінки у сім’ї, кепкують з мужів. Згадаймо слова жартівливої пісні: “*Ой там на товчку, на базарі, Жінки чоловіків продавали*” [5, с. 316].

На відгомін матріархату у весільному обряді звернув увагу й Ф. Вовк [див.: 1, с. 319-320]. Справді, головна роль на весіллі належить матерям молодій й молодого. Не менш важливе місце займають свашки, які, немов воїни, йдуть попереду боярського поїзду, несуть меч і беруть участь у “взятті” воріт молоді. Обрядові пісні, за словами М. Максимовича, належали до жіночих [див.: 9, с. IX]. Це законмірно, адже щедрувати можуть лише дівчата, веснянки, купальські і петрівчані пісні виконують теж вони, їм належить основна роль у весняних іграх і забавах.

Існування в Україні парубочих та дівочих громад є ще одним фактом на користь існування амазонських поселень. Вже М. Грушевський звернув на це увагу [див.: 3, Т. 1, с. 282-283], а Кс. Сосенко зазначив: “В колядках і щедрівках є образи полових гуртів молоді і вікових класів молоді та старших людей. Є там спомини про мандрівні і осілі гурти хлопців-молодців; [...] гурти мужви з тенденцією емансипувати себе від жіноцтва задля ідейних цілей – і такі ж гурти задля емансипації чисто статевої...” [13, с. 182-183]. Фраза “сімсот молодців” у колядці “Що в полі, полі, близько дороги”, за словами дослідника, “говорить про великий гурт робітників, самих хлопців, які очевидно заступали в рільній роботі жіноцтво в ці первісні часи, коли, може, й не було кінцевої потреби послуговатися жіноцтвом, – або, коли жіноцтво верховодило” [13, с. 187]. Вчений звернув увагу на колядки і щедрівки, в яких згадується про установа трьох сіл:

*Ой дамо ж тобі три селі славні:
Ой перше село з старими людьми,
Ой друге село ба з парубками,*

*Ой третє село ба з дівочками,
З старими людьми на ради би йти,
А з парубками село во грозі,
А з дівочками село весело!* [13, с. 189].

На думку Кс. Сосенка, такі села “були не тільки в старинні часи, але перетривали до новішої доби” [13, с. 183].

Леся Українка також записала надзвичайно цікаву веснянку, де згадуються одностатеві громади:

*Коло млина калина,
Там дівчина ходила,
Ножем зілля копала
Й а всіх людей питала.
Й а понесла до ради,
До чоловічої громади.*

.....
*Й а понесла до ради,
До жіночої громади...* [7, с. XX]

А далі йде парубоча громада і згодом дівоча громада, яка й відгадує це зілля та його призначення [див.: 7, с. XX].

І сьогодні деякі топоніми вказують на існування подібних одностатевих поселень. Так, населені пункти, які у своїй назві мають корінь *баб-* розкидані по всій Україні. Найбільше таких топонімів є у Центральних та Західних областях. Зокрема, села Бабино, Бабине, Бабин, Бабське, Бабичі є у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Рівненській, Хмельницькій, Закарпатській, Вінницькій областях. Цікаво, що у Самбірському районі Львівської області недалеко одне від одного знаходяться два села – Хлопчиці і Бабина. Можливо, в давнину тут жили окремо чоловічий та жіночий гурти.

Як бачимо, коментарі Олени Пчілки про можливість існування в Україні амазонок небезпідставні. Аргументами на його користь є топонімічні джерела, народнопоетичні твори та фольклористичні дослідження, передусім Кс. Сосенка та І. Денисюка. На нашу думку, це питання ще потребує детального досліді і може стати цікавою темою для широкої наукової розвідки.

Література:

1. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.
2. Геродот. Історії: В дев’яти книгах. – К.: Наукова думка, 1993. – 576 с.

3. Грушевський М. Історія української літератури: У 6-ти т., 9-ти кн. – К.: Либідь, 1993. – Т. 1. – 392 с. – Т. 4, кн. 2. – 320 с.
4. Денисюк І. Амазонки на Поліссі. – Луцьк: Надтир'я, 1993. – 28 с.
5. Закувала зозуленька. Антологія української народної поетичної творчості. – К.: Веселка, 1998. – 510 с.
6. Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова: В 2-х т. – К., 1874. – Т. 1. – 1875. – Т. 2.
7. Колодяженські пісні з рукописного зошита в записях Лесі Українки та Ольги Косач / Факсимільне видання рукопису та відтворення тексту. – Луцьк: В-во “Волинська обласна друкарня”, 2006. – LIX с.
8. Літопис Руський / Переклад з давньоруської Л. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
9. Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем: Фотокопія з видання 1827 р. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1962. – 344 с.
10. Народні пісні в записях Лесі Українки та з її співу. – К.: Музична Україна, 1971. – 436 с.
11. Пчілка Олена. Украинские колядки. (Текст волинский) // Киевская старина. – 1903. – Т. 80 /январь/. – С. 152-175. – Т. 81 /апрель/. – С. 124-160; /май/. – С. 192-230; /июнь/. – С. 347-394.
12. Сазонович И. Песни о девушке-воине и былины о Ставре Годиновиче // Русский филологический вестник. – 1885. – Т. 14, № 4. – С. 301-338. – 1886. – Т. 15, № 1. – С. 189-215; № 2. – С. 369-394. – Т. 16, № 3. – С. 40-72; № 4. – С. 282-329.
13. Сосенко Кс. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора // Різдво-Коляда і Щедрий вечір. – К.: Український письменник, 1994. – 288 с.
14. Страбон. География: В 17-ти книгах. – М.: Наука, 1964. – 944 с.
15. Українські народні пісні в записях Зоріана Доленги-Ходаковського. – К.: Наукова думка, 1974. – 783 с.
16. Франко І. [Післямова до:] Пчілка Олена. Колядка про дівчину-воячку // Житє і слово. – 1894. – Т. 1, кн. 2. – С. 284.
17. Франко І. Студії над українськими народними піснями // Франко І. Твори: У 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 42. – С. 7-493.
18. Халанский М. Великорусские былины Киевского цикла // Русский филологический вестник. – 1884. – Т. 12. – С. 218-251.